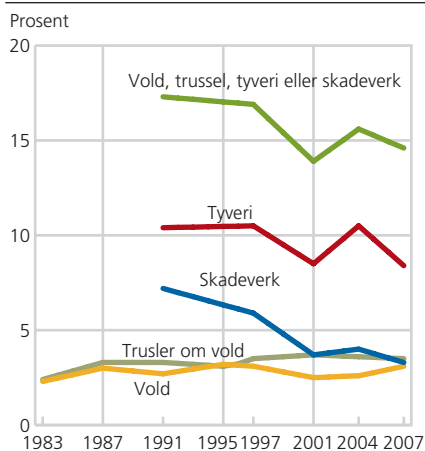

Mindre vinning og mer rus

Rettsystemet behandler flere av de fleste typer lovbrudd, sammenliknet med begynnelsen av 1980-tallet. Men vi må mer enn 20 år tilbake for å finne et mindre omfang av tyverisaker enn i dag. Langt flere blir tatt og straffet, men ungdom og menn er mindre overrepresentert enn før. Økning i anmeldte og oppklarte volds- og narkotikalovbrudd bidrar til dette. Om en større andel av befolkningen utsettes for vold, er imidlertid høyst usikkert.

Reid J. Stene,
Lotte R. Thorsen, Stian Lid

Figur 1. Utsatthet for lovbrudd, etter type lovbrudd. 1983-2007. Prosent av befolkningen 16 år og over

Kilde: Levekårsundersøkelsene. Utsatthet og uro for lovbrudd 1983-2007, Statistisk sentralbyrå.

I alt 15 prosent av den voksne befolkningen oppga i Levekårsundersøkelsen 2007 at de var blitt utsatt for minst ett tilfelle av vold, trusler, tyveri eller skadeverk i løpet av de siste tolv månedene. I tillegg viser andre undersøkelser at hvert femte foretak som har mer enn fem ansatte, årlig blir utsatt for ett eller flere tilfeller av økonomisk kriminalitet (Ellingsen og Sky 2005). For at det årlige omfanget av ofre skal bli fullstendig, må vi også ta med ofre blant barn, de minste foretakene og andre grupper som faller utenfor disse undersøkelsene.

I tillegg er det andre typer lovbrudd som befolkningen, bedrifter og andre organisasjoner kan bli rammet av. Kriminalitetsbildet i Norge inneholder også svært mange lovbrudd som ikke nødvendigvis påfører andre en direkte offeropplevelse.

Ikke flere ofre for lovbrudd

Vi er ikke blitt mer utsatt for vold i løpet av de siste 25 årene, trusler de siste 21 årene eller tyveri de siste 17 årene. Dette viser resultatene fra levekårsundersøkelsene – hvor vold og trusler er kartlagt siden 1983, og tyveri og skadeverk er kartlagt fra 1991. Andelen av den voksne befolkningen som samlet sett blir utsatt for disse lovbruddene, har vært relativt stabil over lang tid, og for skadeverk er andelen blitt halvert siden 1991 (figur 1).

De reelle endringene av atferd, og omfang av ofre i samfunnet, påvirker det registrerte kriminalitetsbildet. I tillegg er det mange andre forhold som har betydning for hva slags – og hvor mye – kriminalitet som ender opp i de statistikkene som baserer seg på politiets register. For eksempel har endringer i kontrollen overfor narkotika- og trafikkriminalitet vært av stor betydning for utviklingen til disse lovbruddene i kriminalstatistikkene for de siste 15 årene.

Utbredelsen og teknologiskiftet til automatisk trafikkontroll har bidratt sterkt til økningen av registrerte trafikkforseelser. Og selv om det har vært en økning i befolkningens befatning med ulovlige rusmidler, er det grunn til å tro at politiets fokus på ungdom – og prioriteringer overfor narkomane – er av de viktigste forklaringene på de siste tiårenes endringer i antallet anmeldte narkotikaforbrytelser.

Registreringen av andre typer lovbrudd er i større grad avhengig av ofrenes tilbøyelighet til å anmelde lovbrudd. Virksomheter utsatt for økonomisk kriminalitet oppgir at de anmelder noe mer enn hver femte sak (Ellingsen og Sky 2005). Den siste levekårsundersøkelsen viser at 22 prosent av alle tilfeller av vold og trusler – og

Reid J. Stene (f.v.) er seniorrådgiver i Statistisk sentralbyrå, Seksjon for levekårsstatistikk. (reid.jone.stene@ssb.no)

Lotte R. Thorsen er rådgiver i Statistisk sentralbyrå, Seksjon for levekårsstatistikk. (lotte.rustad.thorsen@ssb.no)

Stian Lid er førstekonsulent i Statistisk sentralbyrå, Seksjon for levekårsstatistikk. (stian.lid@ssb.no)

nesten 60 prosent av alle tyverier – blir anmeldt til politiet. For de tyveriene der det er et betydelig omfang av skader og tap, er anmeldelsestilbøyeligheten enda høyere.

I løpet av de siste 20-25 årene har det samlet sett vært en betydelig økning i antallet registrerte lovbrudd. Tar vi høyde for befolkningsutviklingen, viser kriminalstatistikken at politiet etterforsker dobbelt så mange forbrytelser i dag – sammenliknet med begynnelsen av 1980-tallet. Størst økning var det på 1980-tallet, da utviklingen var sterkt preget av voksende antall registrerte tyverier og andre vinningsforbrytelser.

Omfanget av vinningslovbrudd var relativt stabilt fra begynnelsen av 1990-tallet og frem til begynnelsen av 2000-tallet, og i denne perioden var det andre typer forbrytelser som preget endringene i det registrerte kriminalitetsbildet. I løpet av de aller siste årene er det totale omfanget av anmeldelser blitt noe mindre, og igjen mer påvirket av utviklingen for tyverier – og sett i forhold til befolkningens mengde var det totale antallet anmeldte forbrytelser i 2007 det laveste siden 1994 (figur 2).

Selv om kriminalstatistikken tilsier at det begås flere lovbrudd i Norge enn for 15-20 år siden, ser det ikke ut til at folk flest er mer utsatt. Både politianmeldelsene og levekårsundersøkelsene tilsier snarere at en mindre andel av befolkningen utsettes for kriminalitet – selv om disse kildene gir noe ulike beskrivelser av omfang, hvordan og når denne nedgangen skjedde.

Politianmeldelser og ofre i 2007

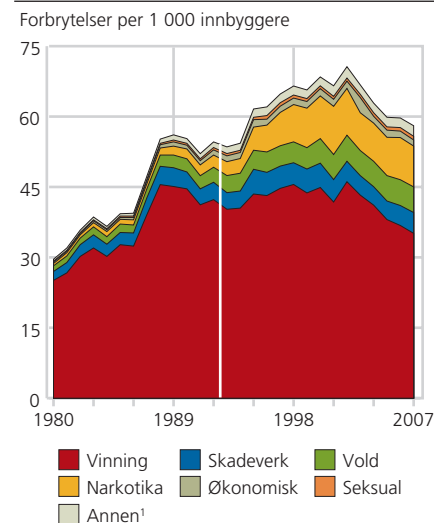
I de siste årene har politiet årlig registrert rundt 400 000 lovbrudd. Politianmeldelsene i 2007 viser at 3,6 prosent av de bosatte i Norge var ofre for ett eller flere lovbrudd. Men mindre enn halvparten av alle anmeldte lovbrudd er registrert med en person som offer: 16 prosent er begått mot foretak eller andre juridiske enheter – og 37 prosent er uten et registrert offer. Av disse er to tredeler narkotika- og trafikkløvbrydd (figur 3 og 4). For de mer alvorlige tilfellene, forbrytelsene, er 62 prosent av alle anmeldelsene registrert med en person som fornærmet.

Færre boliginnbrudd og biltyverier

Nesten halvparten av alle anmeldte lovbrudd i 2007 var tyverier og andre vinningslovbrudd. Ut fra anmeldelsene i 2007 ble nesten 123 000 personer utsatt for ett eller flere vinningslovbrudd, og disse utgjorde 71 prosent av alle personofre for lovbrudd i Norge. Også levekårsundersøkelsene viser at tyverier er den typen lovbrudd som skaper flest ofre i befolkningen; i 2007 oppga mer enn 8 prosent, tilsvarende mer enn 300 000 i den voksne befolkningen, at de var utsatt for tyveri i løpet av det siste året. Dette er noe lavere enn omfanget av tyveriofre på 1990-tallet.

Den høye tilbøyeligheten til å anmelde gjør at kriminalstatistikker som er basert på politiets register, er forholdsvis velegnet til å beskrive hvilke tyverier befolkningen faktisk blir utsatt for. Det kan for eksempel se ut til at tyver langt sjeldnere bryter seg inn i private boliger og fritidshus. I løpet av den

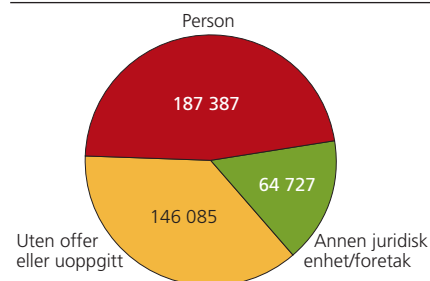
Figur 2. Etterforskede (1980-1992) og anmeldte (1993-2007) forbrytelser, etter forbrytelsesgruppe. Per 1 000 innbyggere

¹ Inneholder også miljøforbrytelser.

Kilde: Etterforskede lovbrudd, Anmeldte lovbrudd, Sosiale indikatorer, Statistisk sentralbyrå.

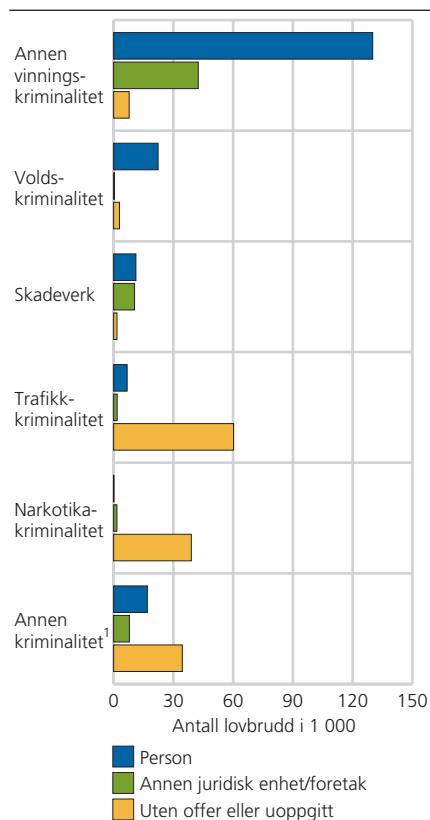
Figur 3. Lovbrudd anmeldt, etter type fornærmet. 2007. Antall

Kilde: Ofre for lovbrudd anmeldt, Statistisk sentralbyrå.

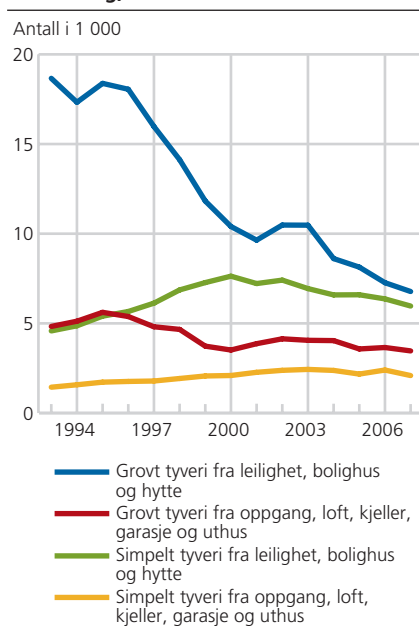
Figur 4. Lovbrudd anmeldt, etter type fornærmet og lovbruddsgruppe. 2007. Antall

¹ Inneholder også økonomisk-, seksual-, miljø- og arbeidsmiljøkriminalitet.

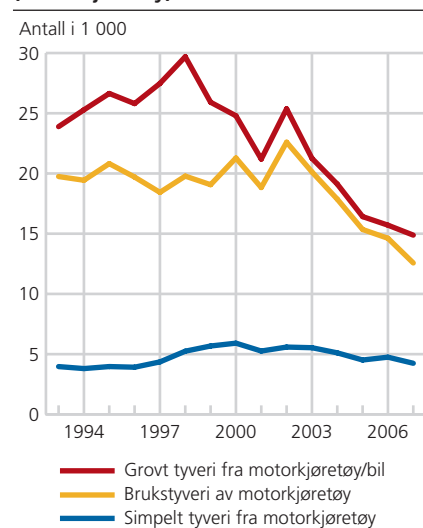
Kilde: Ofre for lovbrudd anmeldt, Statistisk sentralbyrå.

Figur 5. Vinningskriminalitet anmeldt, etter utvalgte typer tyveri (bolig og fritidsbolig). 1993-2007. Antall

Kilde: Anmeldte lovbrudd, NOS Kriminalstatistikk, Statistisk sentralbyrå.

Figur 6. Vinningskriminalitet anmeldt, etter utvalgte typer tyveri (motorkjøretøy). 1993-2007. Antall

Kilde: Anmeldte lovbrudd, NOS Kriminalstatistikk, Statistisk sentralbyrå.

siste tiårsperioden er antallet anmeldte grove tyverier i tilknytning til boliger og hytter mer enn halvert (figur 5). Samlet sett er våre biler vel så mye utsatt for tyveri som våre hjem. I 2007 ble det anmeldt 14 900 grove tyverier fra – og 12 600 brukstyverier av – motorkjøretøyer, i all hovedsak biler. Antallet registrerte anmeldelser av begge disse typene biltyverier har de siste tre-fire årene vært betydelig lavere enn de foregående tolv årene (figur 6). Antallet anmeldte sykkeltyverier er også kraftig redusert, og de 13 600 tilfellene i 2007 er nesten en halvering i forhold til i 1995.

Vi er imidlertid i større grad utsatt for tyverier av mindre verdier, og når vi beveger oss ute i de offentlige rom. I dag anmeldes det for eksempel langt flere simple tyverier som skjer på kafeer, restauranter og offentlige transportmidler – sammenliknet med det som var tilfellet for ti år siden. Ut fra den siste levekårsundersøkelsen kan det se ut til at noen flere blir utsatt for rene tyverier – det vil si at ting stjeles uten at andre ting skades samtidig. De fleste tyverier skjer nå også andre steder enn i tilknytning til boliger, fritidshus eller biler.

Selv om noen former for tyveri bidrar til at omfanget av lovbrudd og ofre fortsatt er stort, medfører det reduserte omfanget av innbrudd i biler og hjem til at det samlet sett har vært en positiv utvikling for folk flest. Statistikker over etterforskede forbrytelser tilsier at vi må mer enn 20 år tilbake for å finne et år da politiet og påtalemyndigheten avsluttet et tilsvarende eller mindre omfang av tyverisaker enn i dag.

Flere folk – enda flere tyverier

Både levekårsundersøkelsene og anmeldelsesstatistikken viser at det er en sterk sammenheng mellom omfanget av tyverier og hvor tett folk bor. I alle levekårsundersøkelsene som har kartlagt dette, finner vi at risikoen for å bli

bestjålet øker med størrelsen på bostedsstrøket til offeret. I 2007 var det drøyt 5 prosent av alle bosatte i de mest spredtbygde strøkene som hadde blitt ofre for ett eller flere tyverier i løpet av det siste året. Den tilsvarende andelen i de mest tettbygde områdene, i bostedsstrøk med mer enn 100 000 innbyggere, var nesten 14 prosent.

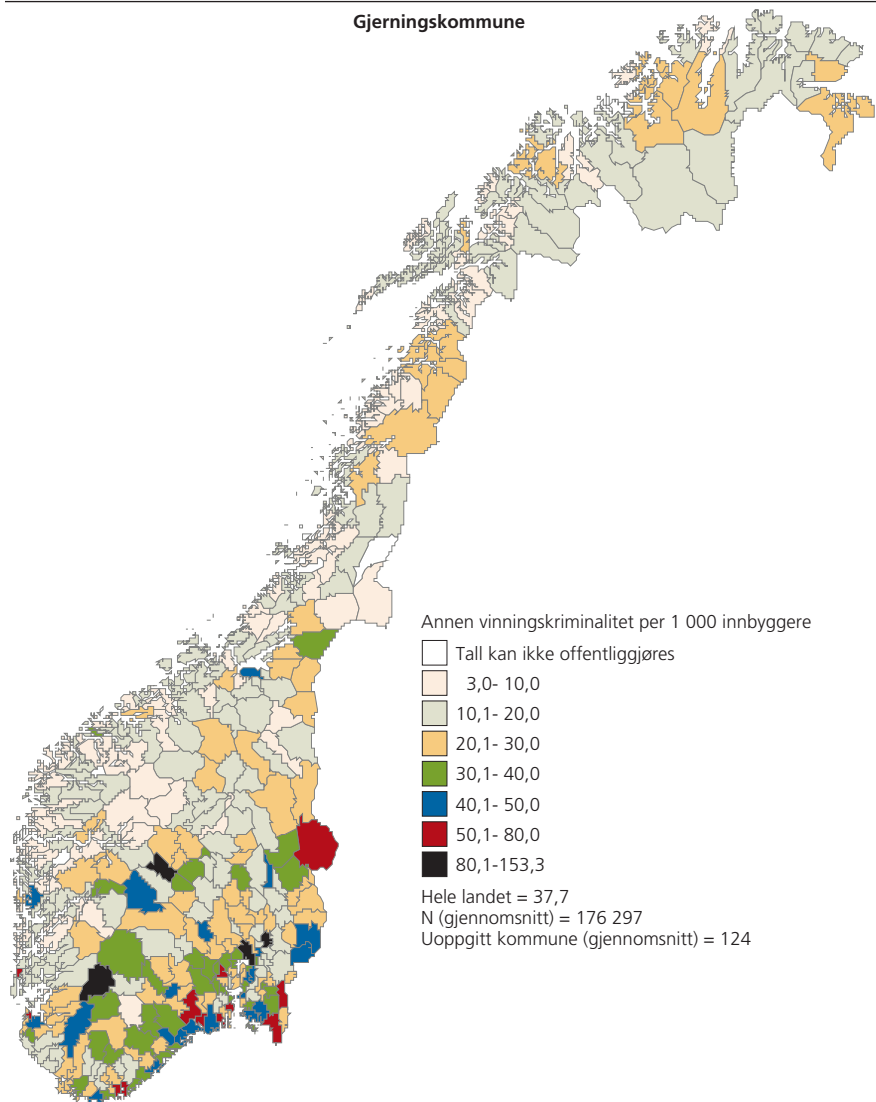
Det skjer – relativt til innbyggertallet – tre og en halv gang så mange vinningslovbrudd i de største kommunene som i de minst befolkede kommunene, ifølge anmeldelsene til politiet (figur 7). Denne statistiske sammenhengen har enkelte synlige unntak, men det er da som regel snakk om steder med svært mange besøkende. Enkelte turistkommuner og sentrumskjernene i de største byene har langt høyere tyveritall sammenliknet med andre små kommuner eller andre bydeler.

Selv om ikke alle tyverier skjer der ofrene bor, viser også anmeldelsene at de mer befolkede områdene er mer utsatt enn mindre befolkede steder. Andelen av befolkningen i Oslo som årlig anmelder tyveri og annen vinningskriminalitet, er fire ganger større enn den tilsvarende andelen i Sogn og Fjordane. Hvis mengden av mennesker rundt deg øker, vil med andre ord risikoen for at du blir utsatt for tyveri øke enda mer. (Levekårsundersøkelsene, Anmeldte lovbrudd, Ofre for lovbrudd anmeldt).

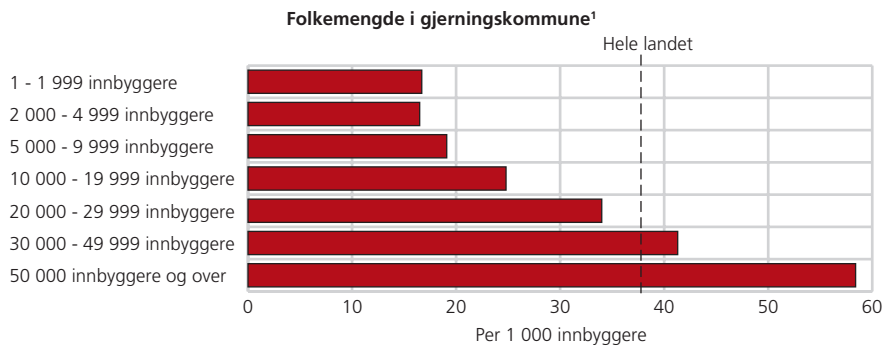
Unge – og enslige – mest utsatt for vold

Å bli utsatt for vold har en klar sammenheng med alder. I alle levekårsundersøkelsene er andelen voldsofre langt høyere blant de yngste enn blant de eldre – både for menn og kvinner. Den siste undersøkelsen fra 2007 viser at mer enn 10 prosent av alle i aldersgruppen 16-24 år, med en klar overvekt av menn, hadde opplevd å bli utsatt for vold i løpet av det siste året.

Figur 7. Anmeldt vinningskriminalitet, etter gjerningskommune og folkemengde i gjerningskommune. Årlig gjennomsnitt for 2006 og 2007. Per 1 000 innbyggere

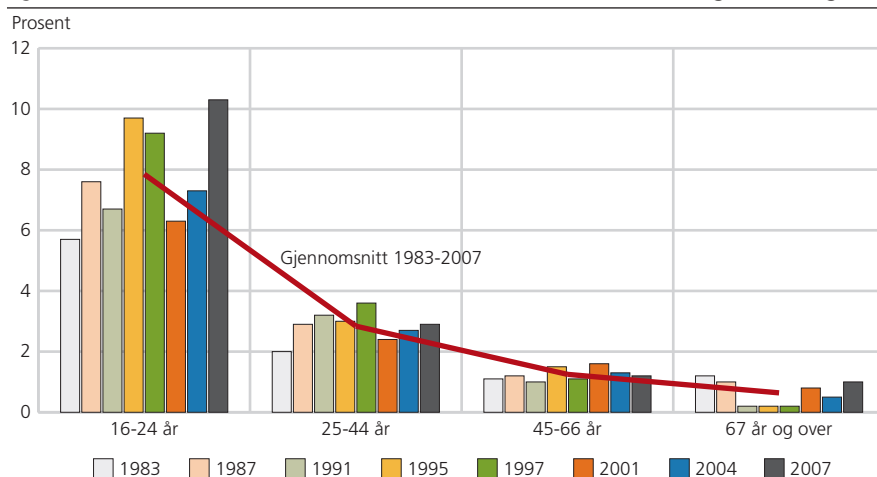

Kilde: Anmeldte lovbrudd, Styrings- og informasjonshjulet, Statistisk sentralbyrå. Kartgrunnlag: Statens kartverk.

¹ N (gjennomsnitt) = 176 297, uoppgitt kommune (gjennomsnitt) = 124.
 Kilde: Anmeldte lovbrudd, Styrings- og informasjonshjulet, Statistisk sentralbyrå.

Figur 8. Utsatthet for vold, etter alder. 1983-2007. Prosent av befolkningen 16 år og over

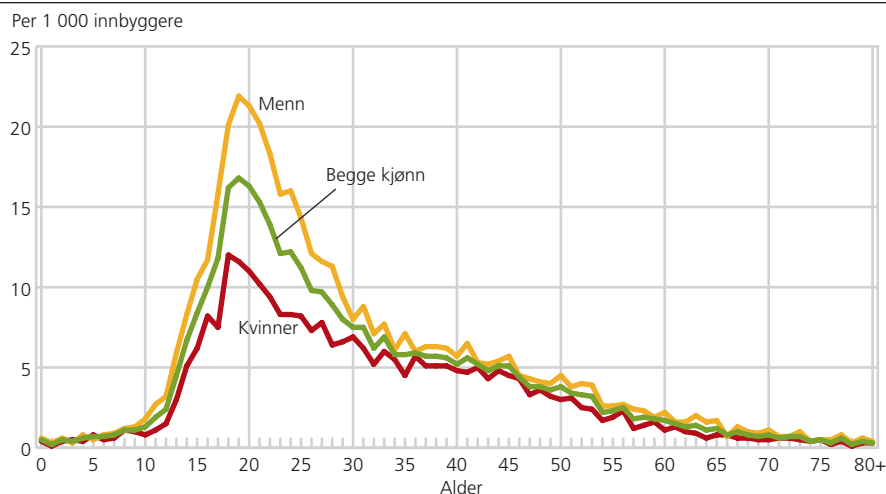
Kilde: Levekårsundersøkelsene 1983-2007, Statistisk sentralbyrå.

Jo eldre man er, jo mindre risiko er det for å bli voldsoffer – og blant dem i alderen 67 år og over var den tilsvarende andelen 1 prosent (figur 8). Blant dem som er 24 år og eldre, er det de enslige, også de med forsørgeransvar for barn, som er mest utsatt for vold. De enslige i aldersgruppen 16-66 år var blitt utsatt for mer enn halvparten av alle tilfeller av vold og trusler, selv om de kun utgjorde en tredel av alle i denne aldersgruppen i levekårsundersøkelsene 1997-2004 (Stene 2005).

Ofrene ser ut til å være noe eldre jo grovere fysisk vold de er utsatt for – men risikoen for å bli utsatt for voldskriminalitet er aller høyest i løpet av de første årene etter at man er blitt myndig. Dette bildet tegner seg i anmeldelsene til politiet, og gjelder for både menn og kvinner, men i alderen 19-24 år er voldsrisikoen nesten dobbelt så stor for menn som for kvinner.

Fra midten av 20-årene blir man mindre utsatt med stigende alder, og dette gjelder for begge kjønn (figur 9). Mer enn halvparten av alle ofre for vold og trusler er under 30 år, og tre av fire er under 40 år. Andelen ofre under 30 år er noe lavere blant kvinner enn blant menn (henholdsvis 50 og 58 prosent). Det er relativt sjelden at barn registreres som fornærmede i straffesaker, og i løpet av

Figur 9. Personoffer for voldskriminalitet, etter kjønn og alder. 2007. Per 1 000 innbyggere

Kilde: Ofre for lovbrudd anmeldt, Statistisk sentralbyrå.

hele 2007 registrerte politiet færre enn 400 ofre for vold og trusler i alderen 0-9 år.

Mest grov vold mot menn, men like mange kvinner drept

Ut fra statistikken over ofre for anmeldte lovbrudd utgjør menn en langt større andel av de utsatte for legemsbeskadigelse (85 prosent) enn for de mindre grove legemsfornærmelsene (64 prosent) og truslene (53 prosent). Kvinner er på den annen side svært overrepresentert blant ofrene for seksualforbrytelser (86 prosent). Ut fra anmeldelsene er menn med andre ord nesten like mye overrepresentert blant ofrene for grov fysisk vold – som kvinner er overrepresentert blant ofrene for seksualforbrytelser (figur 10).

Mishandling i familieforhold (inkludert grov mishandling, 84 prosent kvinner i 2007) og drap er imidlertid unntak fra denne sammenhengen. Samlet for hele siste tiårsperiode er nesten halvparten (47 prosent) av drapsofrene kvin-

ner. I de aller siste årene er det imidlertid relativt få mannlige, og et flertall kvinnelige, ofre for drap. (Ofre for lovbrudd anmeldt, Kripos 2008).

I levekårsundersøkelsene er andelene ofre og aldersfordelingene, samlet sett, relativt like for menn og kvinner. Kvinner opplever imidlertid i større grad å bli utsatt for vold i nære relasjoner og på steder i sitt nærmiljø. Menn blir i større grad utsatt for vold på kveldstid og i helgene, fra helt eller delvis ukjente voldsutøvere og ute på offentlige steder. Ifølge den siste levekårsundersøkelsen skjedde over 40 prosent av alle voldshandlinger mot kvinner, og mindre enn hver tiende voldsovergrep mot menn, i tilknytning til private boliger. Det motsatte gjelder for utelivet, da nesten halvparten av alle voldstiltfeller mot menn og 15 prosent av alle tilfeller av vold mot kvinner skjedde på offentlige steder. (Levekårsundersøkelsene).

Mest vold i byer, men ikke kun et urbant problem

Det er mer enn dobbelt så stor risiko for å bli utsatt for vold blant folk som bor i tettsteder med mer enn 20 000 innbyggere – sammenliknet med dem som bor i de mest spredtbygde strøkene. Dette fremkommer av gjennomsnittet til alle levekårsundersøkelsene i perioden 1983-2007. En klar statistisk sammenheng mellom hvor vold skjer og befolkningstetthet ser vi også ut fra anmeldelsene. I forhold til befolkningsmengden er det nesten dobbelt så mange voldslovbrudd i kommuner med mer enn 50 000 innbyggere – sammenliknet med de minst befolkede kommunene med færre enn 5 000 innbyggere.

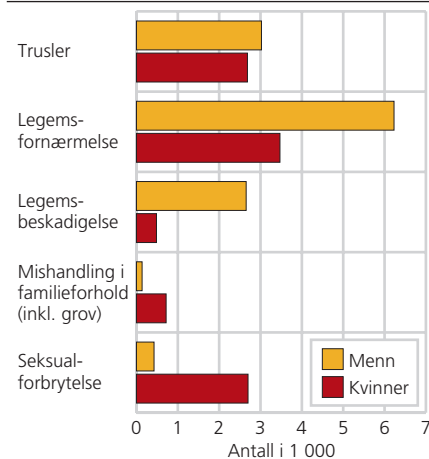
Det finnes imidlertid noen klare unntak, der en del mindre urbane distrikter har vel så mye vold som byene. Dette blir for eksempel illustrert ved at Finnmark og Oslo er de gjerningsfylkene, relativt til folkemengden, som i mange år har hatt mest anmeldt voldskriminalitet (se figur 11 på neste side). Dette gjelder også når vi undersøker hvor ofrene for disse lovbruddene bor, men da skiller finnmarkingene – både menn og kvinner – seg i større grad ut som de mest utsatte for vold og trusler.

Til tross for den relativt klare statistiske sammenhengen mellom utbredelsen av vold og steder der mange mennesker bor og møtes, kan vi altså ikke entydig si at vold øker med urbanitet. Dette fordi både offerundersøkelser og anmeldelsene til politiet antyder at en del mellomstore byer har vel så stort omfang av voldsproblematikk som de aller største byene i Norge. Det samme gjelder en del mindre kommuner, spesielt i nord. Byfolk blir heller ikke tatt for å utøve vold i betydelig større grad enn andre (Stene 2007, Skarðhamar 2007). Ulike statistikker fra de siste årene viser med andre ord at vold og trusler verken er et særskilt eller et utpreget urbant levekårsproblem.

Økt rapportering av vold til politiet

Politiet hadde fått kjennskap til om lag en tredel av alle tilfeller av vold og trusler i den siste levekårsundersøkelsen, men kun hvert femte tilfelle oppgis å være anmeldt. Totalt ble det anmeldt 25 700 voldslovbrudd i løpet av 2007, hvorav 12 600 var legemsfornærmelser, og 7 100 var trusler. I den nye statistikken over hvem som er utsatt for de anmeldte lovbruddene, er 21 700 personer registrert som ofre for voldskriminalitet.

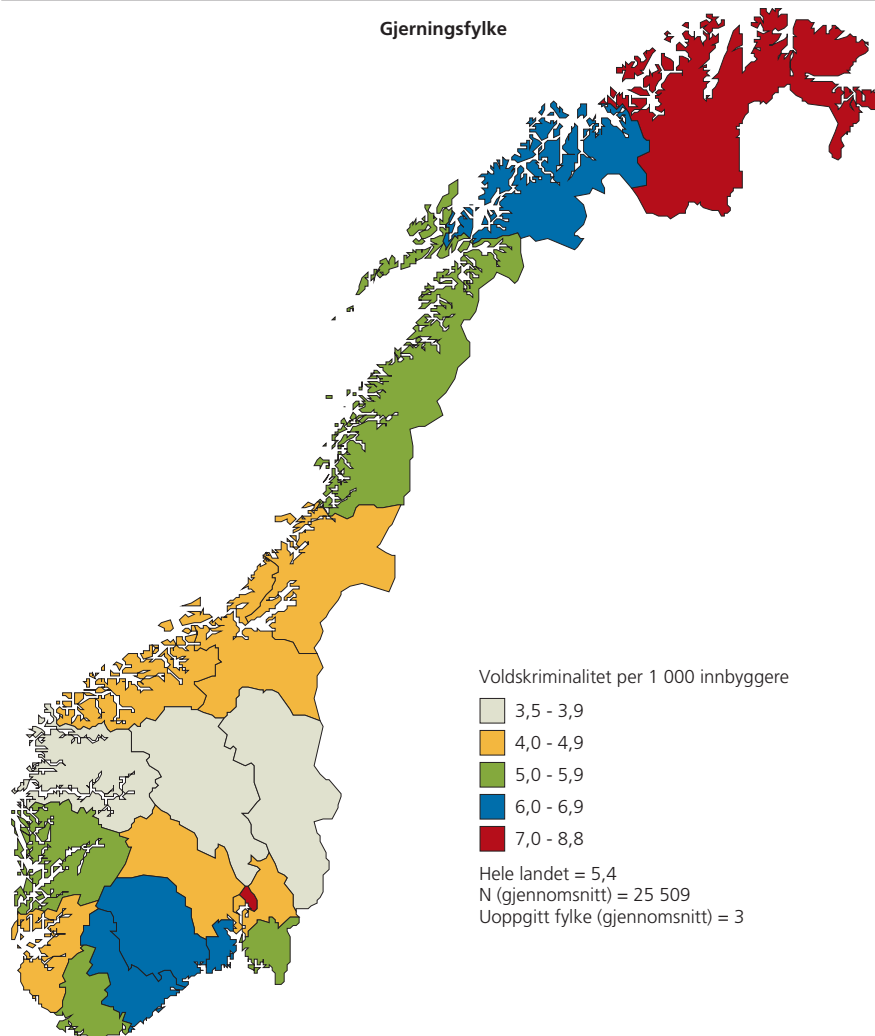
Figur 10. Personoffer, etter kjønn og utvalgte typer hovedlovbrudd. 2007. Antall

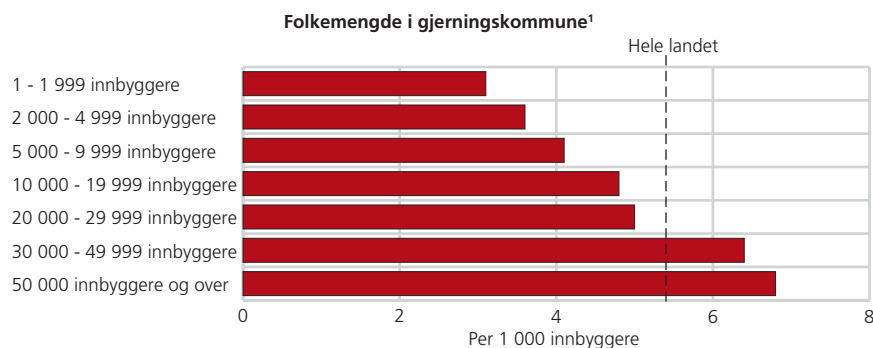
Kilde: Ofre for lovbrudd anmeldt, Statistisk sentralbyrå.

Figur 11. Anmeldt voldskriminalitet, etter gjerningsfylke og folkemengde i gjerningskommune. Årlig gjennomsnitt for 2006 og 2007. Per 1 000 innbyggere

Kilde: Anmeldte lovbrudd, Styrings- og informasjonshjulet, Statistisk sentralbyrå.
 Kartgrunnlag: Statens kartverk.

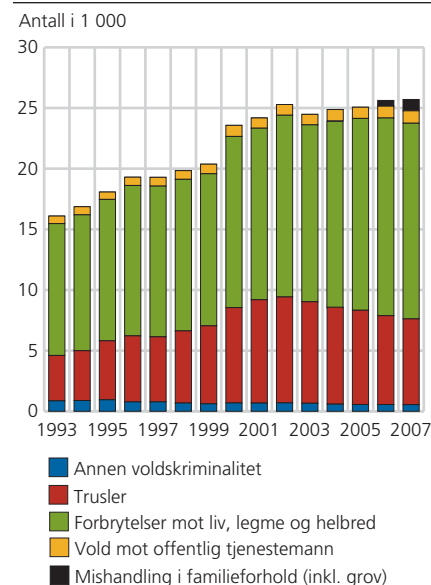

¹ N (gjennomsnitt) = 25 509, uoppgift kommune (gjennomsnitt) = 6.
 Kilde: Anmeldte lovbrudd, Styrings- og informasjonshjulet, Statistisk sentralbyrå.

Omfanget av etterforskede voldsbrytelser ble doblet fra begynnelsen av 1980-tallet og frem til begynnelsen av 1990-tallet (se vedleggstabell bak i tidsskriftet). Antallet anmeldte legemsfornærmelser har etter dette økt jevnt (60 prosent i perioden 1993-2007), og også for de fleste andre type voldslovbrudd anmeldes det i dag flere tilfeller enn for 15 år siden. Når vi tar høyde for befolkningsøkningen, har det totale omfanget av anmeldt voldskriminalitet imidlertid vært relativt stabilt de siste åtte årene (mellom 5,3 og 5,6 per 1 000 innbyggere).

Fordelingen av type voldskriminalitet har imidlertid endret seg noe de siste tre-fire årene. Det har vært en nedgang i anmeldte trusler, men en oppgang i tilfeller av fysisk vold – når vi ser denne type mishandling i familieforhold, vold mot offentlig tjenestemann og forbrytelser mot liv, legeme og helse samlet (figur 12). I 2007 skjedde det en omfordeling etter ny lov om mis-

Figur 12. Anmeldt voldskriminalitet, etter type voldslovbrudd. 1993-2007. Antall

Kilde: Ofre for lovbrudd anmeldt, Statistisk sentralbyrå.

handling i familieforhold, som medførte en nedgang for mange av de andre typene voldslovbrudd. Antall legemsbeskadigelser fortsatte imidlertid å øke, og oversteg det høye nivået som var rundt tusenårsskiftet.

De svært grove tilfellene av vold har hatt en annen utvikling enn de fleste andre typer voldslovbrudd. I 2007 ble det anmeldt 15 tilfeller av grov legemsbeskadigelse, 29 drapsforsøk og 30 drap – som samlet sett er langt lavere enn i de 14 foregående årene med anmeldelsesstatistikk. Antallet drap varierer fra år til år, men ut fra drapsstatistikken kan vi ikke si at det er blitt flere drap i løpet av de siste 25 årene.

I hele perioden 1987-2007 var det rundt 5 prosent av den voksne befolkningen som oppga at de hadde vært ofre for vold eller trusler om vold i løpet av det siste året. Hvis vi kun ser på andelen av befolkningen som er utsatt for vold, er det heller ikke signifikante forskjeller mellom levekårsundersøkelsene i 1983 og 2007 (figur 1). Ut fra den siste levekårsundersøkelsen er det tilsvarende 200 000 personer som opplever vold eller trusler hvert eneste år, hvorav mer enn halvparten blir utsatt for minst ett tilfelle av vold. Tilsvarende 60 000 av disse får synlige merker eller kroppsskader av den volden de blir utsatt for.

At antallet voldslovbrudd har vist en økning i kriminalstatistikken de siste 25 årene – uten at vi har sett den samme utviklingen i offerundersøkelsene – kan forklares på flere måter. Vi vet at anmeldte voldssaker i dag registreres mer omfattende, og at langt flere tilfeller derfor kommer med i kriminalstatistikken. Og selv om empirien er noe mangelfull for tidligere år, viser de siste årenes levekårsundersøkelser at folk flest har fått en økt tilbøyelighet til å anmelde – spesielt trusler. Ut fra anmeldelsesstatistikken på 1990-tallet virker det rimelig å anta at tilbøyeligheten til å anmelde trusler og vold – spesielt legemsfornærmelser – også har vært økende tidligere. At politiet har kommet i kontakt med stadig flere ungdommer og personer som er i befatning med

narkotika, spesielt fra midten av 1990-tallet, kan i tillegg ha bidratt til at mer vold er blitt anmeldt.

Sannsynligheten for å bli et voldsoffer er høyest hvis du selv er tatt for å ha utøvd vold mot andre, viser en undersøkelse basert på flere kriminalstatistikker (Gundersen mfl. 2000). Dette kan indikere at en del av voldsofrene i kriminalstatistikken tilhører grupper som i liten grad blir representert i levekårsundersøkelsene. Selv om mye av økningen i den anmeldte voldskriminaliteten kan forklares med endringer i politiets registrering og oppdagelse samt ofrenes tilbøyelighet til å anmelde, kan man med andre ord ikke helt utelukke at det også kan ha blitt flere voldsepisoder i samfunnet. Men ut fra både levekårsundersøkelsene og kriminalstatistikkene ser det ut til at en slik økning av vold eventuelt kan ha skjedd innenfor relativt isolerte grupper.

Flere voldtekter, og flest seksualforbrytelser mot barn

Barn og ungdom er betydelig overrepresentert blant ofre for de seksualforbrytelsene som blir anmeldt i dag. Mer enn halvparten av alle anmeldte ofre for seksuallovbrudd er barn under 16 år. Jenter og kvinner er i klart flertall, og de utgjorde 86 prosent av alle anmeldte ofre for seksualforbrytelser i 2007. (Ofre for lovbrudd anmeldt).

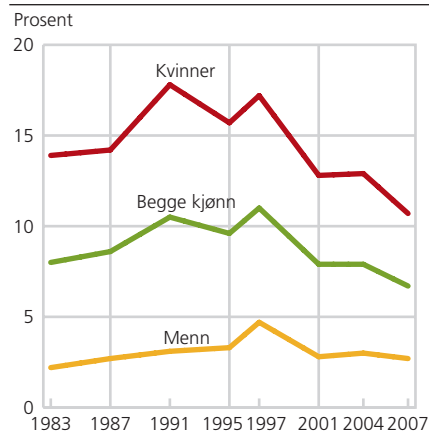
Vi vet antakelig mindre om hvor mye befolkningen er utsatt for seksualisert vold enn det vi vet om andre former for vold. Levekårsundersøkelsene og eldre kriminalstatistikker sier oss lite eller ingenting om omfanget av dette problemet. Den økte offentlige oppmerksomheten medførte imidlertid at denne typen overgrep i mindre grad ble et privat anliggende. Bare i løpet av 1989 avgjorde rettssystemet flere anmeldte incestlovbrudd enn i hele 15-årsperioden 1970-1984 til sammen. I løpet av 1980-tallet ble antallet etterforskede tilfeller av seksuell omgang med barn under 14 år nesten firedoblet, og antall etterforskede voldtektsanmeldelser ble nesten tredoblet.

Antallet anmeldte voldtekter har etter dette, spesielt fra midten av 1990-tallet, økt ytterligere. I løpet av de tre siste årene ble det anmeldt mer enn dobbelt så mange voldtekter som i 1993-1995, og tas det ikke høyde for utvidelsen av voldtektsbestemmelsen (endret i 2000), er økningen enda større. Antallet anmeldte tilfeller av seksuell omgang med barn økte ikke på tilsvarende måte i løpet av 1990-tallet, men etter tusenårsskiftet er det blitt en betydelig økning i anmeldelsene av overgrep mot barn i alderen 10-15 år. Fra begynnelsen av 1990-tallet og frem til i dag er det imidlertid ikke blitt flere anmeldelser av incest og seksuelle overgrep mot de aller yngste barna. (Anmeldte lovbrudd, Etterforskede lovbrudd).

Mindre frykt for vold i nærmiljøet, og yngre kvinner mest urolige

I alle levekårsundersøkelsene er det langt flere kvinner enn menn som opplever frykt for vold eller trusler om vold i sitt nærmiljø. Kvinner er imidlertid mindre urolige for vold og trusler etter tusenårsskiftet enn på 1980- og særlig 1990-tallet. Langt flere av de eldste kvinnene ser ut til å føle seg tryggere, og det er nå kvinner mellom 16 og 24 år som opplever mest frykt; 15 prosent av kvinner i denne aldersgruppen hadde, når de i løpet av den siste tiden forut for undersøkelsen i 2007 hadde gått alene på stedet der de bor, opplevd å være noe eller svært urolig for å bli utsatt for vold eller trusler om vold.

Figur 13. Urolig for vold og trusler i nærmiljøet, etter kjønn. 1983-2007. Prosent av befolkningen 16 år og over

Kilde: Levekårsundersøkelsene 1983-2007, Statistisk sentralbyrå.

Samlet sett var det i 2007 under 7 prosent av alle personer fra 16 år og over som hadde opplevd å være urolige for vold eller trusler om vold – den laveste andelen som noen gang er målt i disse undersøkelsene. Det ser med andre ord ut til at de aller fleste, og flere, føler seg trygge i sitt nærmiljø.

Frykt for å bli utsatt for lovbrudd har ikke nødvendigvis sammenheng med sannsynligheten for å bli et offer for kriminalitet, noe som er tydeligst for de eldste. Forskjellene mellom kjønnene er svært store (figur 13), og andelen kvinner som er urolige for vold og trusler er langt høyere enn andelen kvinner som er utsatt for dette. Kvinner blir imidlertid også utsatt for vold i sine nærmeste omgivelser i større grad enn menn, noe som kan forklare at langt flere kvinner sier at de har følt seg truet i sitt nærmiljø.

Det er også en klar sammenheng mellom uro og utsatt-het etter hvilken familiesituasjon man er i. Det er store forskjeller mellom andelen med uro og andel utsatte. Men det er stort sett de mest utsatte gruppene som er mest urolige – hvis vi ser menn og kvinner hver for seg og sammenlikner de ulike familiefasene og aldersgruppene. Andelene utsatte og urolige er høyere blant de unge som lever i par, enn for de enslige, som igjen er høyere enn for de mer voksne par og de som lever i barnefamilier. Enslige kvinnelige forsørgere er ett unntak fra denne sammenhengen, da de relativt sett er mer utsatt enn de er urolige for å bli utsatt for vold. Den største forskjellen mellom risiko for å bli utsatt og omfang av frykt finner vi imidlertid blant de eldste kvinnene. (Stene 2005, Levekårsundersøkelsene).

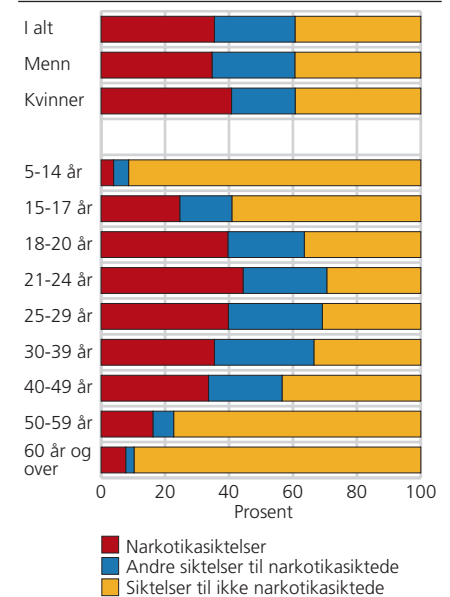

Rusproblematikk preger dagens rettssystem

Økningen i antall narkotikaforbrytelser er den mest markante endringen i kriminalitetsbildet de siste 25 årene, og sett i forhold til innbyggertallet etterforsket politiet mer enn 17 ganger så mange narkotikaforbrytelser i 2005 som i 1980. Etter mange år med stigende antall anmeldelser og straffereaksjoner ble en nedgang i narkotikakriminaliteten for første gang registrert i 2002. Etter tre etterfølgende år med stabilt antall har imidlertid anmeldelsene og straffereaksjonene igjen blitt flere. Fra den første statistikken over anmeldte lovbrudd (1993) og frem til i dag har antallet anmeldte narkotikalovbrudd økt fra 3 til 8,7 per 1 000 innbyggere. På landsbasis utgjør narkotikakriminalitet nå 15 prosent av alle anmeldte forbrytelser (figur 2).

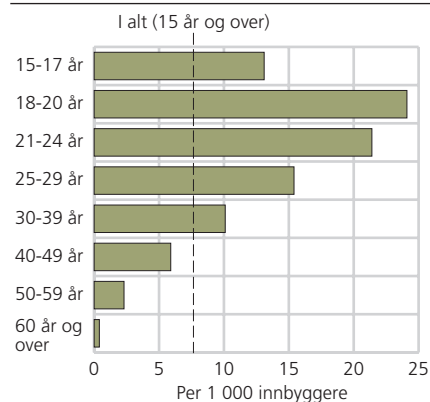
Størst økning i antallet personer tatt for befatning med ulovlige rusmidler fant sted fra midten av 1990-tallet og frem til 2001. Økningen i denne perioden kom for alle aldersgrupper, men mest blant ungdom. I de siste årene har andel av befolkningen under 25 år tatt for narkotika vært synkende, mens andelene blant de eldre aldersgruppene har vært stabil eller økende. Antallet straffereaksjoner var i 2007 det nest høyeste noen gang, og denne forbrytelsergruppen er årsak til flest straffereaksjoner; narkotika var hovedlovbruddet i hele 41 prosent av alle forbrytelssaker. Tilsvarende andel var 25 prosent

Figur 14. Siktelser for forbrytelser, etter type siktede, type siktelse, kjønn og alder. 2005. Prosent

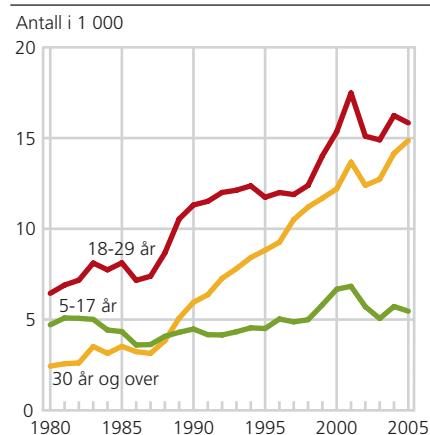
Kilde: Etterforskede lovbrudd, Stene 2008, Statistisk sentralbyrå.

Figur 15. **Straffede for forbrytelser, etter alder. 2007. Per 1 000 innbyggere**

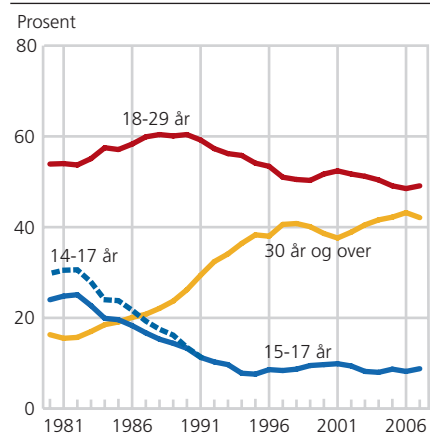
Kilde: Straffereaksjoner, NOS Kriminalstatistikk, Statistisk sentralbyrå.

Figur 16. **Siktede for forbrytelser, etter alder. 1980-2005. Antall**

Kilde: Lovbrudd etterforsket, NOS Kriminalstatistikk og Stene og Thorsen 2007, Statistisk sentralbyrå.

Figur 17. **Straffereaksjoner for forbrytelser, etter alder. 1980-2007. Prosentandel¹**

¹ Av alle med oppgitt alder.

Kilde: Straffereaksjoner, NOS Kriminalstatistikk og Stene og Thorsen 2007, Statistisk sentralbyrå.

for vinningsforbrytelser og 17 prosent for voldsforbrytelser. (Anmeldte lovbrudd, Etterforskede lovbrudd, Straffereaksjoner, Stene og Thorsen 2007).

61 prosent av alle siktelsene for forbrytelser ble i 2005 gitt til de 15 600 narkotikasiktede, og andelen var 70 prosent blant de siktede i 20-årene. Langt over halvparten av siktelsene var for narkotikalovbrudd (figur 14), og nesten halvparten av de narkotikasiktede var kun tatt for narkotikalovbrudd. Den resterende gruppen hadde mottatt 39 prosent av alle siktelsene for andre forbrytelser. Disse narkotikasiktede utgjør en relativt stor andel av gjerningspersonene til mange typer forbrytelser og forseelser, spesielt blant unge voksne menn. Særlig høye andeler finner vi blant siktelsene for heleri og de fleste former for tyveri, men også til en viss grad blant vold og trusler.

Statistikk basert på siktelsene er svært avhengig av både anmeldelsestilbøyelighet og oppklaring, men kan likevel betraktes som minimumstall i forhold til de siktedes befatning med ulovlige rusmidler og andre lovbrudd. I tillegg vet vi at mange lovbrudd – spesielt blant de yngste – skjer i forbindelse med bruk av alkohol. Rusmidler har med andre ord en svært sentral plass i det norske kriminalitetsbildet, og utviklingen for narkotikalovbrudd har bidratt til at rusproblematikk i stor grad preger dagens rettssystem – og på en annen måte enn tidligere. (Stene 2008).

Mange straffes – men få for forbrytelser

Hvor mange av de anmeldte lovbruddene politiet oppklarer, varierer mye etter hvilke typer lovbrudd som er anmeldt. Politiet fant for eksempel i 2005 kun ut hvem som hadde begått en av ti anmeldte grove tyverier, mens ni av ti anmeldte tilfeller for bruk av narkotika ble oppklart.

Hvilke personer som til syvende og sist straffes, er i tillegg avhengig av blant annet straffbarhet og valg av avgjørelser fra påtalemyndighetens side. Hvem som ender opp i de ulike statistikkene over gjerningspersoner, er med andre ord avhengig av hva som anmeldes – og prioriteringer og rammer til de ulike delene av rettssystemet. Men for å ende opp blant en av de nå mer enn 300 000 som blir straffet årlig i Norge, ligger det også ett eller flere lovbrudd bak. Og ser vi på for eksempel kjønn og alder og hvilke typer lovbrudd de ulike gruppene er straffet for, får vi noen rimelige indikasjoner på omfanget – og hvem som er mest aktive med å gjøre hva.

Forenklete forelegg for toll- og trafikkforseelser er den aller vanligste formen for straff som blir ilagt, og disse utgjorde tre firedeler av alle reaksjoner i 2007. Til sammen ble 278 000 personer kun straffet for forseelser. Antallet var betraktelig lavere for forbrytelser, med 28 900 straffede i samme år. I løpet av et år er det med andre ord knapt 0,8 prosent av den bosatte befolkningen over 15 år som blir straffet for en eller flere forbrytelser. (Etterforskede lovbrudd, Straffereaksjoner).

Ungdom er overrepresentert, men mindre enn før

I 2007 ble 2,4 prosent av alle ungdommer i aldersgruppen 18-20 år straffet for en eller flere forbrytelser (figur 15). Tar vi med dem som kun har begått forseelser, også dem som har fått forenklet forelegg, ble mer enn hver tiende person i denne aldersgruppen straffet en eller flere ganger i løpet av året. Og andelen av ungdom øker når vi ser på lovbruddskarrierer over lengre tid. Av alle tiåringer i 1992 ble hele 34 prosent av mennene – og 11 prosent av kvinnene – tatt for ett eller flere lovbrudd før de fylte 23 år. Og da er ikke alle

de som kun har fått forenklete forelegg medregnet. Selv om det å bli tatt for lovbrudd ser ut til å være relativt normalt, viser en tilsvarende oversikt at en gruppe på 3 prosent – i all hovedsak menn – hadde begått mer enn 80 prosent av alle de oppklarte forbrytelsene som alderskullet hadde blitt tatt for før de fylte 25 år. (Straffereaksjoner, Skarðhamar 2005 og 2007).

Ungdom, og da spesielt unge menn, har alltid vært overrepresentert i kriminalstatistikken. Hvor stor denne overrepresentasjonen har vært, og hvilke alderstrinn som har dominert kriminalstatistikken, har imidlertid variert i ulike perioder.

I de første årene på 1980-tallet var 5 000 siktede for forbrytelser under 18 år. Antallet ble etter dette færre, og først i 1999 ble antallet siktede i denne alderen høyere enn på begynnelsen av 1980-tallet. Eldre ungdom, og i enda større grad de voksne, har hatt en svært annerledes utvikling enn de under myndighetsalderen. Sammenliknet med 1980 er det nå 150 prosent flere siktede for forbrytelser i alderen 18-29 år, og mer enn 500 prosent flere i alderen 30 år og over (figur 16).

Aldersfordelingen blant de siktede for forbrytelser har dermed endret seg kraftig i løpet av de siste 25 årene – da ungdom under 18 år har gått fra å utgjøre 35 til 15 prosent, og de i alderen fra 30 år og over har økt sin andel fra 18 til 41 prosent. De yngste ungdommenes andel av straffereaksjoner for forbrytelser er i samme periode blitt redusert tilsvarende, fra 30 til 9 prosent (figur 17).

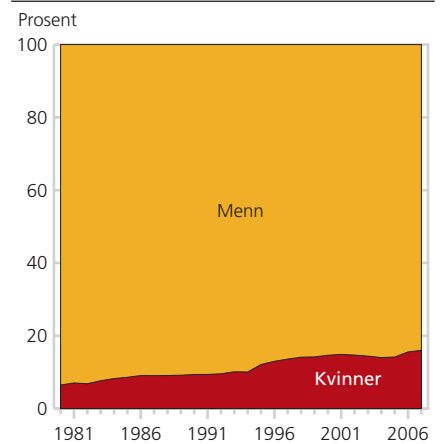
Tidligere var det slik at de aller fleste ungdommer som ble tatt av politiet, ble tatt for tyverier. En betydelig andel ungdommer blir også i dag tatt for tyveri, men ut fra politiets register og ilagte straffereaksjoner ser det ut til at dagens ungdom ikke stjeler mer enn ungdom gjorde før. I dag blir nesten like mange ungdommer tatt for befatning med narkotika som for tyveri, og narkotika er nå den største hovedforbrytelsesgruppen til de siktede i alderen 18-29 år. Etter midten av 1990-tallet har ungdom også hatt en større økning enn tidligere i antallet siktede og straffereaksjoner for voldslovbrudd. (Etterforskede lovbrudd, Straffereaksjoner, Stene og Thorsen 2007, Stene 2003, Haslund 2003).

Flere – men fremdeles langt færre – kvinner

I 2007 ble 76 prosent av alle straffereaksjoner ilagt menn. Selv om omfanget av straffereaksjoner mot menn også har økt betydelig, har det i lang tid vært en relativt større økning for kvinner. I 1980 ble kvinner ilagt 680 straffereaksjoner i forbrytelsessaker, det vil si de mer alvorlige straffesakene. Når vi tar høyde for befolkningsutviklingen, er det syv ganger flere i 2007. Tilsvarende blir menn ilagt to og en halv ganger flere straffereaksjoner i dag – sammenliknet med begynnelsen av 1980-tallet. Kvinners andel av alle straffereaksjoner i forbrytelsessaker har med andre ord økt i løpet av de siste 25 årene. Fra å være i underkant av 7 prosent på begynnelsen av 1980-tallet har kvinneandelen økt til 16 prosent i 2007 (figur 18 og vedleggstabell bakerst i denne publikasjonen).

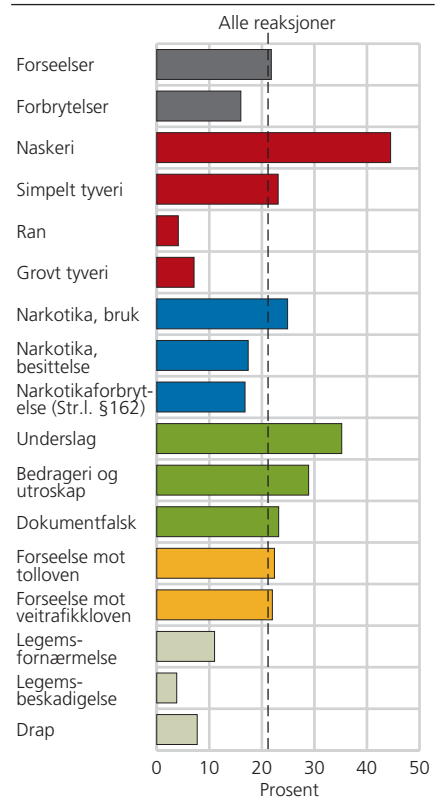
Kvinneandelen varierer ganske mye etter lovbruddstype, grovhet og hvilke aldersgrupper vi snakker om. Ser vi bort fra trafikkforseelsene, er det vinnings- og narkotikakriminalitet som fører til flest straffede kvinner. Dette er også

Figur 18. **Straffereaksjoner for forbrytelser, etter kjønn. 1980-2007. Prosent¹**

¹ Av alle med oppgitt kjønn.
Kilde: Straffereaksjoner, Sosiale indikatorer, Statistisk sentralbyrå.

Figur 19. **Straffereaksjoner, etter utvalgte typer hovedlovbrudd. 2007. Prosentandel kvinner¹**

¹ Av alle med oppgitt kjønn.
Kilde: Straffereaksjoner, NOS Kriminalstatistikk, Statistisk sentralbyrå.

tilfellet for menn, men kvinneandelen blant de straffede for disse lovbruddsgruppene er relativt høy.

Kvinneandelen er imidlertid størst for de minst alvorlige typene – og reduseres med økende alvorlighetsgrad for både tyveri og narkotikaforbrytelser. Dette er også et trekk som går igjen for voldslovbrudd. Kvinneandelen blant de få som blir straffet for drap, utgjør i så måte et unntak fra denne sammenhengen. Underslag, bedrageri og dokumentfalsk er andre typer forbrytelser med relativt høye kvinneandeler, og i 2007 var disse hovedlovbrudd i 16 prosent av alle straffereaksjoner mot kvinner i forbrytelsessaker (figur 19). Blant de som blir registrert som gjerningspersoner av politiet, det vil si også blant de som av ulike grunner ikke straffes, ser vi at kvinneandelen er størst blant de yngste (under 16 år) og eldste (over 60 år) gjerningspersonene. Hvem som blir tatt for simpelt tyveri og naskeri fra butikker, har mye å si for de relativt høye andelene blant disse. (Straffereaksjoner, Etterforskede lovbrudd).

Lovbruddsbelastningen er ulikt fordelt ...

Ut fra aktiviteten i rettssystemet og rapporteringer til levekårsundersøkelsene er ungdom og unge voksne – i langt større grad enn andre – involvert i situasjoner hvor lovbrudd blir begått. Ungdom rundt myndighetsalderen er

mest overrepresentert både som gjerningspersoner og ofre. Mange av kriminalstatistikkene domineres også av menn, selv om statistikkene over kjønn til ofre og gjerningspersonene bak enkelte typer lovbrudd ikke viser så store forskjeller.

Innvandrere har også en større lovbruddsbelastning, spesielt i forhold til voldslovbrudd, enn resten av befolkningen – da de er overrepresentert både i statistikker over ofre (Gundersen mfl. 2000) og gjerningspersoner. Hvor stor overrepresentasjonen er, varierer ut fra hvilke grupper i befolkningen vi snakker om. Ser vi innvandrere og deres norskfødte barn samlet – og tar høyde for denne gruppens fordeling etter alder, kjønn og bosted – er forskjellene blant de straffede mindre, men ikke så mye at de faller helt bort (Haslund 2004).

En undersøkelse av lovbruddskarrierer til personer i alderen 15-25 år viser at det å bli tatt for forbrytelser har sammenheng med foreldrenes utdanning og fengselsbakgrunn, egen integrering i skole og arbeidsliv – og ikke minst økonomisk situasjon. I forhold til det å bli tatt for forbrytelser i ungdomstiden har alle disse sosiale forholdene en større betydning enn den innvandringen undersøkelsen har kontrollert for (Skarðhamar 2006).

Som privatpersoner eller deltakere i arbeids- og organisasjonslivet opplever mange av oss – ganske ofte – å bli berørt av lovbrudd. På den annen side bryter svært mange av oss de grensene som straffelover setter for vår atferd. Kriminalitetsbelastningen er i varierende grad fordelt ulikt etter bostedsstrøk, landsdel, kjønn, familiefase, sosiale forhold, oppvekstkår og om personen har innvandret eller ikke. Men som det fremgår av denne artikkelen, samlet sett ser alder og kjønn ut til å være mest avgjørende for omfanget av erfaringer med lovbrudd. Dette gjelder fremdeles – selv om de yngste er blitt en mindre sentral gruppe og kvinneandelen har økt noe blant de som blir tatt og straffet for lovbrudd.

... og endres med lovbud, lovbrudd og reaksjon

Folk flest er ikke blitt mer utsatt for lovbrudd i løpet av de siste årene. Både politianmeldelsene og levekårsundersøkelsene tilsier snarere at en mindre andel av befolkningen utsettes for kriminalitet. Vi har også sett at langt flere blir tatt og straffet for lovbrudd, og at alderen til dem som dominerer kriminalstatistikkene, blir stadig høyere. Økningen i antall anmeldte og oppklarte tilfeller av volds- og narkotikalovbrudd, og de siste årenes nedgang i anmeldt vinningskriminalitet, har hatt mye å si for denne utviklingen.

Noen av disse trendene, og andre utviklingstrekk vi har belyst i denne artikkelen, indikerer reelle endringer i befolkningens atferd. Andre må i større grad ses i sammenheng med endringer i vår tilbøyelighet til å anmelde og rettssystemets virkemåter. Overrepresentasjonen til ungdom, menn og andre grupperinger i befolkningen vil med andre ord både være påvirket av endringer i deltakelse på ulike arenaer – og vår oppfatning av, og reaksjon mot, ulike former for normbrudd.

Kriminalitet og rettsvesen

Artikkelen bygger på statistikker og analyser av kriminalitet og rettsvesen som finnes på <http://www.ssb.no/kriminalitet/>

Referanser

- Anmeldte lovbrudd, <http://www.ssb.no/kriminalitet/lovbrudda/>
- Ellingsen, Dag og Vibeke Sky (2005): *Virksomheter som ofre for økonomisk kriminalitet*, Rapporter 2005/14, Statistisk sentralbyrå. http://www.ssb.no/emner/03/05/rapp_200514/
- Etterforskede lovbrudd, <http://www.ssb.no/kriminalitet/lovbrudde/>
- Gundersen, Frants mfl. (2000): *Innvandrere og nordmenn som offer og gjerningsmenn*, Rapporter 2000/18, Statistisk sentralbyrå. http://www.ssb.no/emner/03/05/rapp_200018/
- Haslund, Ulla (2004): *Kriminalitet - Straffede innvandrere*, i: Østby, Lars (red.): *Innvandrere i Norge - Hvem er de, og hvordan går det med dem?* Del II Levekår, Notater 2004/66, Statistisk sentralbyrå. http://www.ssb.no/emner/00/02/notat_200466/notat_200466.pdf
- Haslund, Ulla (2003): *Straffereaksjoner mot unge. Kriminalitet blant barn og unge*, Del 2, Notater 2003/14, Statistisk sentralbyrå. http://www.ssb.no/emner/03/05/krim_bu/
- Kripos (2008): *32 personer drept i 2007*, Drapsstatistikk 1998-2007, Kripos. <http://www.politiet.no>
- Levekårsundersøkelsene om utsatthet og uro for lovbrudd, <http://www.ssb.no/kriminalitet/vold/>
- Ofre for lovbrudd anmeldt, <http://www.ssb.no/kriminalitet/lovbruddo/>
- Skarðhamar, Torbjørn (2007): «Oppvekstkår og registrert kriminalitet», i Norman, Tor Morten (red.): *Ungdoms levekår*, Statistiske analyser 93, Statistisk sentralbyrå. http://www.ssb.no/emner/00/02/sa_ungdoms_levekar/sa93/kap7.pdf
- Skarðhamar, Torbjørn (2006): *Ikke-vestlige innvandrere og kriminalitet. Like og forskjellige*, *Samfunnsspeilet* 4, 2006, Statistisk sentralbyrå. <http://www.ssb.no/samfunnsspeilet/utg/200604/15/art-2006-10-10-01.html>
- Skarðhamar, Torbjørn (2005): *Lovbruddskarrierer og levekår. En analyse av fødselskullet 1977*, Rapporter 2005/9, Statistisk sentralbyrå. http://www.ssb.no/emner/03/05/rapp_200509/
- Stene, Reid J. (2008): *Narkotikasiktedes lovbrudd preger rettssystemet*, *Samfunnsspeilet* 1, 2008, Statistisk sentralbyrå. <http://www.ssb.no/samfunnsspeilet/utg/200801/03/art-2008-02-15-03.html>
- Stene, Reid J. (2007): *Ung, utsatt og tatt – men eldre enn før*, *Samfunnsspeilet* 5, 2007, Statistisk sentralbyrå. <http://www.ssb.no/samfunnsspeilet/utg/200705/13/art-2007-12-12-01.html>
- Stene, Reid J. og Thorsen, Lotte Rustad (2007): «Ungdomskriminalitet og straff i endring», i Norman, Tor Morten (red.): *Ungdoms levekår*, Statistiske analyser 93, Statistisk sentralbyrå. http://www.ssb.no/emner/00/02/sa_ungdoms_levekar/sa93/kap6.pdf
- Stene, Reid J. (2005): *Levekårsundersøkelsene 1997-2004: I familiefasens vold*, *Samfunnsspeilet* 6, 2005, Statistisk sentralbyrå. <http://www.ssb.no/samfunnsspeilet/utg/200506/06/art-2005-12-08-01.html>
- Stene, Reid J. (2003): *Barn og unge inn i rettssystemet. Kriminalitet blant barn og unge*, Del 1, Notater 2003/13, Statistisk sentralbyrå. http://www.ssb.no/emner/03/05/krim_bu/
- Straffereaksjoner, <http://www.ssb.no/kriminalitet/straff/>
- Styrings- og informasjonshjulet, <http://www.ssb.no/emner/03/hjulet/>